

ŐSZE ÁRON

Recenzió Gosztonyi Gergely: Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig című könyvéről

ABSTRACT

The 21st century is unequivocally defined by technology and online space, which raises particularly important issues about human rights as well, for example, freedom of expression or freedom of the press. Already in antiquity, we know some cases where the aim was undoubtedly to silence others, and it has happened many times throughout history, regardless of the suppression of individual views or movements. Gergely Gosztonyi's book *Censorship from Aristotle to Facebook* examines this phenomenon. This monograph presents the history and current challenges of censorship, especially the regulation and practice of the European Union and the European Court of Human Rights. In addition, the author draws his own conclusions and makes proposals for a more optimal regulatory environment.

Keywords: censorship ■ national and international practice ■ European Union ■ European Court of Human Rights

Gosztonyi Gergely *Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig* című munkája minden kétséget kizáróan egy rendkívül aktuális témát feldolgozó monográfia. A cenzúra egészen az ókorig visszanyúló jelenség, ami aztán a társadalmi és technológiai fejlődéssel a XXI. századra egészen új formában jelenik meg a mindennapi gyakorlatban. A szerző határozott célja a cenzúra történetének, a cenzúra típusainak és megjelenési formáinak, illetve a cenzúra jelenlegi helyzetének bemutatása, amelyhez kimerítő mennyiségű magyar és külföldi irodalom, joganyag, illetve egyéb forrás került feldolgozásra. A könyv alapvetően emberi jogi megközelítésben tárgyalja a címben megjelölt témát, ugyanakkor a monográfia széleskörű figyelemre tarthat számot.

A rövid, gyakorlati példákkal érzékeltetett problémafelvetést tartalmazó I. fejezetet követően a II. fejezetben a cenzúra fogalmával és tipizálásával foglalkozik a szerző. Az etimológiai vizsgálódás mellett tartalmi szempontú elemzést is olvashatunk, és számtalan definícióval találkozunk. Így egyértelmű válik az olvasó számára, hogy a cenzúra jelentése a mai napig nem tisztázott fogalom. A monográfia külön foglalkozik

a cenzúra csoportosításával, ami alapján beszélhetünk arról akár szűkebb vagy tágabb értelemben is. Ezenfelül a fejezetben található egy jól áttekinthető táblázat a cenzúra további csoportosításairól. Ebben a részben külön bemutatásra kerül a politikai cenzúra, a gazdasági cenzúra, illetve az öncenzúra. Amíg az első esetben a tartalomkorlátozás állami tevékenység, addig a második esetben nem állami szereplők beavatkozásáról van szó. Az öncenzúra a legnehezebben definiálható fogalom. Ezt követően az interneten megvalósuló tartalomkorlátozás következik, tekintettel arra, hogy az online tér a véleménynyilvánítás egyik legfontosabb eszköze lett, ahol az állami kontroll mellett külön szó esik a magánpiaci szereplőkről.

A III. fejezetben a cenzúra európai és amerikai történetéről kapunk egy átfogó ismertetőt, egészen az ókorig visszanyúló példákkal. Ennek oka, hogy a tartalomkorlátozás egyidős lehet a beszéd kialakulásával. Természetesen a szerző megemlíti Szókratész perét, kiemeli továbbá Platón eszményi államát is, ahol az ókori filozófus szerint szigorú cenzúrára van szükség, illetve a Római Birodalomból is találunk egy szemléletes precedenst. A könyvnyomtatás megjelenésére különösen nagy hangsúlyt fektet a monográfia, amely a cenzúra új korszakát hozta el. Itt különösen a katolikus egyház reformáció elleni küzdelméről és az ahhoz kapcsolódó gyakorlatáról olvashatunk (pl. a IV. Pál pápa által, 1559-ben kiadott Index Librorum Prohibitorium). A XVII-XVIII. század külön figyelmet érdemel, ekkor ugyanis már jelen van a sajtószabadsággért folytatott küzdelem, továbbá ebben a korszakban jelennek meg az első alkotmányok is. A XIX-XX. században egy általános fejlődést figyelhetünk meg, amelynek majd a két világháború, illetve a totalitárius rendszerek vetnek véget. Érdekességként megemlítendő, hogy az Amerikai Egyesült Államokban inkább a bírói gyakorlat alakította a szólásszabadság terjedelmét, elletében az európai jogalkotással.

A könyv külön szól a magyar cenzúra történetéről. Az 1848 előtti időszakból hazánkban is a reformáció elleni küzdelem bontakozik ki az olvasó előtt, következő fontosabb állomás pedig az áprilisi törvények időszaka lesz, ahol az 1848. évi XVIII. törvénycikk szól a sajtóról. Az I. világháborúig aztán különböző szabályozási kísérletek valósultak meg a sajtószabadsággal kapcsolatban, de a két nagy világhégés itt is megakasztotta ezt a folyamatot. A Horthy-korszakban nem feltétlenül a politikai cenzúra érvényesült, hanem inkább a szubvenciók és támogatások gyakorlata valósult meg, ahol a kormánypárti vélemények részesültek előnyben az ellenzéki tartalmakkal szemben. Majd 1938-tól egyre szigorodó szabályozás figyelhető meg. A szocializmus időszakában aztán a cenzúra hivatalosan nem létezett, de közvetlen és közvetett eszközökkel az állam korlátozta a szabad közléseket. Majd a rendszerváltás hozza el a véleménynyilvánítás valódi szabadságát, ahol a politikai cenzúra hivatalosan megszűnt.

A IV. fejezetben a közösségi média elterjedéséről és a tartalommoderálás új-fajta megjelenéséről kapunk egy átfogó elemzést. A közösségi média fogalmával összefüggésben meg kell különböztetni egymástól a Web 1.0-át, vagyis klasszikus közösségi médiát és az új, Web 2.0-ás közösségi médiát. Míg első esetben a lényeg kizárólag az online jelenlétre koncentrálódik, addig a Web 2.0 esetében

a felhasználók aktív tevékenysége is megfigyelhető. Máshogy megfogalmazva, itt már interaktivitásról beszélhetünk. A Web 2.0-val kapcsolatban felmerül annak szabályozási kérdése is. A kezdeti időszakban a jogmentes tér illúziója bontakozott ki. Az ezt az irányt képviselő kiberlibertarianizmus ugyanis elutasít bármilyen jellegű állami vagy nemzetközi beavatkozást az online térbe, és az önszabályozásra helyezi a hangsúlyt. Később, ennek a felfogásnak az inverzeként, hamarosan megjelent a kiberpaternalizmus. A fejezetben utalás szintjén megjelennek a fejlődés további szakaszai, mint például a Web 3.0, amelyet még a teljes fogalmi bizonytalanság jellemez.

Külön figyelmet érdemelnek a Web 2.0-val kapcsolatos szabályozási modellek, hiszen a Web 2.0 olyan kihívások elé állította a jogalkotást, amire előtte még nem volt példa. Ezzel összefüggésben pedig az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió eltérő felelősségi rendszereket dolgozott ki. Az amerikai modell bemutatására a szerző konkrét jogeseteket idéz, továbbá hivatkozza a Communications Decency Act-ot (CDA), ahol a szabályozási koncepció lényege, hogy a szolgáltatók privatizálják a szólásszabadság védelmének kérdését, továbbá felelősséget nem kell vállalniuk a felhasználók által írt tartalmakért. Az EU szabályai közül elsőként a határokon átnyúló televíziózásról szóló irányelvet (TWF) ismereti a szerző, ami az amerikai modellel ellentétes szemléletet követ. A technikai fejlődés miatt ugyanis új szabályok létrehozására volt szükség, így megalkották a 2010-es aaudiovizuális médiaszolgáltatásról szóló irányelvet (AVMS), amelyet aztán 2018-ban módosítottak. Külön meg kell említeni az elektronikus kereskedelemről szóló irányelvet (Eker. irányelv). Ez az irányelv a belső piac megfelelő működéséhez járul hozzá az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások tagállamok közötti szabad mozgásának biztosítása által, és az internetszolgáltatás is ennek hatálya alá tartozik. A szabályozási koncepció lényege egy általánosan alkalmazott „értesítési-eltávolítási eljárás” (NTDS), amely egy többlépcsős eljárási mechanizmust jelent. A közvetítő szolgáltatóknak egyrésztől biztos tudomással kell bírniuk a jogellenes tartalomról, másrésztől meghatározott időn belül kell lépéseket tenniük a tartalom eltávolítása érdekében, így felelősségi szempontból az amerikai modellel ellentétes szabályozásról beszélhetünk.

Az V. fejezet az Amerikai Egyesült Államok szabályozási lehetőségeivel foglalkozik. Ennek apropója Mark Zuckerberg 2019-es szenátusi meghallgatása, ahol a jogalkotók aktívabb szerepvállalását sürgette. Emellett a Facebook kiadta az ún. Fehér Könyvét is, amely négy kulcskérdést tárgyal az optimális szabályozás érdekében. A szerző továbbá néhány önkorlátozó kísérletet is bemutat. Az egyik a Facebook által egy független szakértőkből felállított Ellenőrző Bizottság. Ez a szerv a vállalat tartalomszabályozásával kapcsolatos döntéseket hozhat, aminek még Mark Zuckerberg is alá kell, hogy vesse magát. A testület eddig gyakorlatából azonban még nem vonhatók le általános következtetések. Másrésztől meg kell említeni a Twitter Kék Egét (Blue Sky), aminek alapvető feladata a közösségi média nyílt és decentralizált szabványainak kidolgozása. Mind a kettő intézményt számos kritika érte, továbbá a szerző megállapítja, hogy az amerikai gyakorlat egyértelműen felülvizsgálatra szorul.

Az Európai Unió 2020. évi digitális rendeletcsomagjának irányai című VI. fejezetben Gosztonyi Gergely – hivatkozva az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatára – kiemeli, hogy az internet az információs szabadság gyakorlásának legfontosabb eszközévé vált, továbbá a techóriások működése is lépésre sarkallta az uniós döntéshozókat. A könyv ezt követően ismerteti a Digitális szolgáltatásokról szóló rendeletjavaslatot (DSA-DMA), hangsúlyozva annak előnyeit és hátrányait. Az előnyök közül talán legfontosabb az, hogy a javaslat az eddigi szabályozást új alapokra kívánja helyezni, reagálva a megváltozott szabályozandó technológiai környezetre. Hátrányok között emeli ki a szerző például az egyes definíciós problémákat, illetve azt, hogy a felelősségi szabályok túlcenzúrázáshoz vezethetnek a szolgáltatók részéről. Bemutatásra kerül a Digitális Piacokról szóló rendeletjavaslat is, amelynek kulcsfogalma a kapuőr platform (gatekeeper). A kapuőr platform a legnagyobb szolgáltatókra vonatkozik, akikre szigorúbb szabályokat kívánnak megállapítani a jogalkotók. A javaslat előnyeként említhető az a tény, hogy egyáltalán törekvés mutatkozik a techóriások szabályozására, míg hátrányok közé tartozik a kapuőr platformmá nyilvánítására vonatkozó szabályozás.

A VII. fejezetben egy, az USA és az EU modelljeitől eltérő, harmadik utat ismerhetünk meg, ami a kínai modell. Itt érdemes azzal kezdeni, hogy már a Kínai Kommunista Párt vezetése számára is nyilvánvalóvá vált az emberi tudat befolyásolásának jelentősége. Kínában 1995-ben vált nyilvánossá az internet használata, majd 1998-ban megkezdte működését az ún. Kiberrendőrség, hatáskörébe utalva az interneten terjedő vélemények ellenőrzését. Másrészről Kínában szigorú szabályok vonatkoznak az online szolgáltatók működésének megkezdésére, ezenfelül egyértelműen a szerkesztői felelősség érvényesül. A szerző részletesen bemutatja a cenzúra megvalósulásában közreműködő állami szervezetrendszer is. Külön kell megemlíteni az Arany Pajzs nevű védelmi mechanizmust, illetve az annak keretében működő ún. Kínai Nagy Tűzfalat. Az Arany Pajzs a belföldi felügyelet rendszere, míg a Kínai Nagy Tűzfal a külföldi weboldalakkal való hozzáférést korlátozza. Ezenfelül az Arany Pajzs technológiája 2020-ra olyan fejlettségi szintet ért el, ami lehetővé teszi a lakosság totális ellenőrzését különböző eszközökkel.

A tartalomszabályozás emberi és technikai vonatkozásai címet viselő VIII. fejezetben felvetődik a kérdés, hogy mit és milyen módon moderáljanak a techcégek a felületeiken megjelenő tartalmakkal kapcsolatban. A Facebook a tartalmak moderálására alapvetően mesterséges intelligenciát használ. Ez azonban korántsem megbízható, hiszen számos hiányossága van még (pl. nem képes felismerni az iróniát vagy a művészeti alkotásokat). Ezért szükséges hozzá az emberi közreműködés, de a felhasználók száma végett nem lehetséges minden tartalom emberi kontrollálása. A mesterséges intelligencia továbbá jogalkotási dilemmákat is felvet. Itt megoldási javaslatként említi meg a szerző az ember és a mesterséges intelligencia együttes használatának lehetőségét.

A IX. fejezetben az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) és az Európai Unió Bírósága (EUB) gyakorlatáról olvashatunk, amely segít közelebb vinni a felelős-

ségi kérdések alaposabb megértéséhez. A szerző hat jogesetet dolgoz fel az EJEB, és nyolcat az EUB gyakorlatából. Az ügyek bemutatása után a munka összegzi a joggyakorlatból levonható következtetéseket. Ezek közül kiemelendő, hogy az EJEB pontosító megállapításokat tett az NTDS-el összefüggésben, valamint rögzíti, hogy a különféle tartalmakkal kapcsolatban más és más eljárások lennének szükségesek. Az EJEB és az EUB szerint továbbá csak a semleges és passzív szolgáltatók felelősségmentessége lenne elképzelhető. Alapvetően elmondható, hogy az EJEB és az EUB gyakorlata és megállapításai között vannak átfedések, annak ellenére, hogy az előbbi fórum alapjogi aspektusú ítélkezési gyakorlatot folytat, míg utóbbi a gazdasági tényezőket helyezi a középpontba.

A szerző a X. fejezetben az internet-hozzáférés korlátozásának gyakorlatát mutatja be az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában, ráirányítva a figyelmet a politikai cenzúra új eszközeire. Az EJEB vonatkozó gyakorlatának alapja az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikke, amely a véleménynyilvánítás szabadságát garantálja. A bíróság gyakorlata szerint az internet-hozzáférés korlátozása lehet jogszerű, ahhoz viszont meg kell felelni egy háromelemű tesztnek: először is, az intézkedésnek alkalmasnak kell lennie az elérni kívánt jogszerű célok megvalósítására (megfelelőség vagy jogszerűség). Másodsor, a lehető legkisebb mértékű beavatkozást jelentő eszközt kell alkalmazni (szükségesség). Végül pedig, a beavatkozásnak szigorúan arányban kell állnia az elérni kívánt céllal (arányosság). Ezt követően újabb jogeseteket olvashatunk, ahol Törökországgal összefüggésben öt, míg Oroszországgal kapcsolatban két ügyet^[1] mutat be a szerző. Ezekből az ügyekből egyértelműen kitűnik, hogy az előbb ismertetett tesztnek megfelelően valóban igazolható az internet-hozzáférés állam általi korlátozása/leállítása, viszont vannak egyértelműen jogellenes korlátozások is.

A XI. fejezetben a 2020-as évek elején megvalósuló cenzúra tárul az olvasók szeme elé, hangsúlyozva néhány ország gyakorlatát, fejlődési irányait. Elsőként Oroszországot lehetne megemlíteni, amelynek megoldásait a szerző Kínához hasonlítja, felvetve az orosz jogalkotás problematikus pontjait (ezenfelül olvashatunk további államok, köztük Belarusz gyakorlatáról is). A kibertér védelme érdekében hazánkban is lehetséges a korlátozás a nemzetbiztonsági szolgálatok részéről, úgy, hogy a jogorvoslati eszközök igénybevételére csekély esély mutatkozik. A fejezetet számadatok, diagramok és egyéb képes illusztrációk egészítik ki és teszik hitelesebbé az olvasók számára.

A XII. fejezetben a jövő lehetséges irányairól kapunk áttekintést. Gosztonyi Gergely ismételtelen felveti a cenzúrával kapcsolatos problematikus pontokat, és összegzi az előző fejezetekben leírtakat. Ezenfelül a felvetett problémákra vonatkozó megoldási javaslatokról olvashatunk. Itt a szerző kifejti saját gondolata-

[1] Megjegyzés Ősze Árontól: Oroszország már nem tagja ez Európa Tanácsnak, továbbá felmondta az Emberi Jogok Európai Egyezményét is, így az EJEB ítéletei már nem kötelezőek rá nézve. Lásd: <https://jogaszegylet.hu/jogelet/az-orosz-europa-tanacsi-tagsag-megszunesenek-jogkovetkezmenyei-az-ejeb-tekinteteben/>.

it, de számos más kutatót is idéz az optimális szabályozás kialakítása érdekében. Először a tudomány álláspontját ismerhetjük meg. A javaslatok között szerepel többek között a flexibilis fogalomhasználat, vagy az, hogy talán a magánszereplőknek kellene végezni a tartalomszabályozást. Mások a jogi fogalmak pontatlanságát emelik ki, de nagy kérdés az is, hogy az adott tartalomért ki viselje a felelősséget. Ezt követően a nem-kormányzati szervek véleményei következnek, ahol az elszámoltathatóság és az átláthatóság a központi elem. A fejezetben olvashatók a 2015-ös manilai elvek, továbbá a 2018-ban, Kaliforniában megfogalmazott Santa Clara-i elvek is. Végezetül a politika álláspontjai következnek. Az ENSZ határozott véleménye szerint kizárólag az államok cenzúrázhatnak, azokat a civil szférára átruházni nem szabad. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága pedig a már kialakult felelősségi szabályok fenntartásában hisz. Gosztonyi Gergely *Cenzúra Arisztoteléstől a Facebookig* című könyvét szívesen ajánlom mindazoknak, akik valamilyen formában jelen vannak az online térben. Fontos ugyanis tisztában lennünk azzal, hogy felhasználóként milyen felelősséggel tartozunk az általunk megosztott tartalmakért, illetve milyen módon korlátozhatja akár az állam, akár a szolgáltató az internetes platformok segítségével gyakorolt véleménynyilvánításhoz való jogunkat. Az írás erre az alapvető kérdésre keresi a választ, történeti, elméleti és gyakorlati aspektusú vizsgálaton keresztül. Véleményem szerint ez a munka nemcsak az olvasó számára lesz érdekes, de a döntéshozók számára is iránymutatásokat tartalmaz egy optimálisabb jogi környezet létrehozásához.